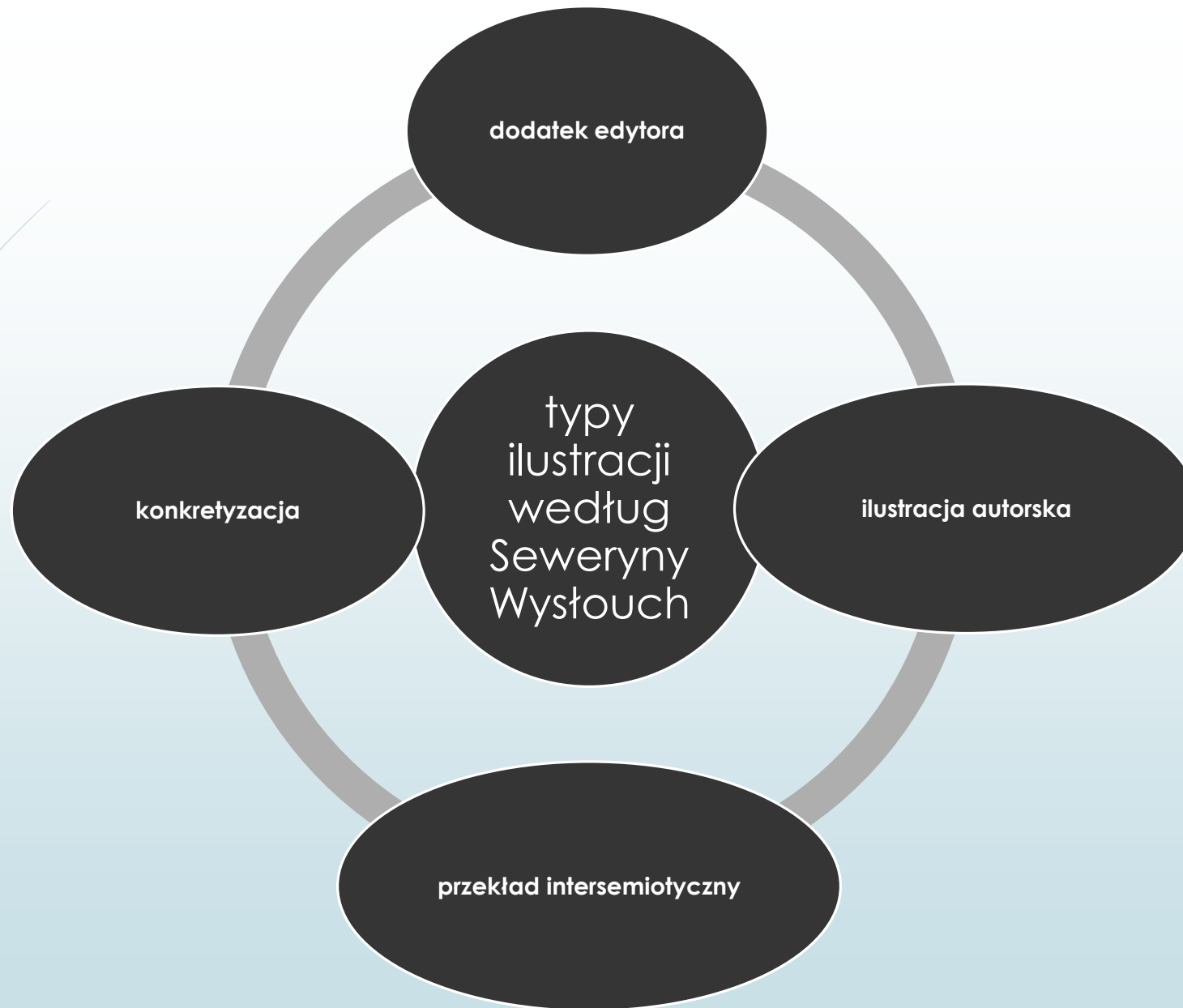

Ilustracja. O twórczym potencjale i możliwych ograniczeniach

Typy ilustracji według S. Wyśtouch. Dodatek edytora – zasady. Mechanizmy przekładu intersemiotycznego

Aneta Grodecka, Nauczanie zdalne 2020

Konkretyzacja: ilustracja odtwarza wiernie postaci, sytuację, okoliczności, jest mało owocna dydaktycznie, pomaga jedynie w lekturze, wyręcza wyobraźnię.

Kiedy się w najlepsze bawili, nadjechały jakieś wielkie sanie; były pomalowane całe na biało, a w środku siedział ktoś otulony w białe futro i w białej, futrzanej czapce; sanie objechały plac dwa razy dookoła. Kay przywiązał do nich szybko swoje saneczki i jechał za dużymi saniami; jechali coraz prędzej i prędzej...[...] wtedy pomyślał sobie, że wie jeszcze za mało, i spojrzał w wielką, wielką przestrzeń, a ona poleciała z nim wysoko ponad czarnymi chmurami, wicher szumiał i wył, tak jakby śpiewał stare pieśni.

- H. Ch. Andersen, Królowa śniegu, w: Baśnie, przeł. S. Beylin, S. Sawicki, Warszawa 1994, s. 162-163.
- Ilustracja Jana Marcina Szancera (mistrza)

Inne ilustratorki *Królowej śniegu* nie były tak doślawne jak Szancer...

Anne Anderson
(1874—1930)

Sulamith Wülfing
(1901—1989)

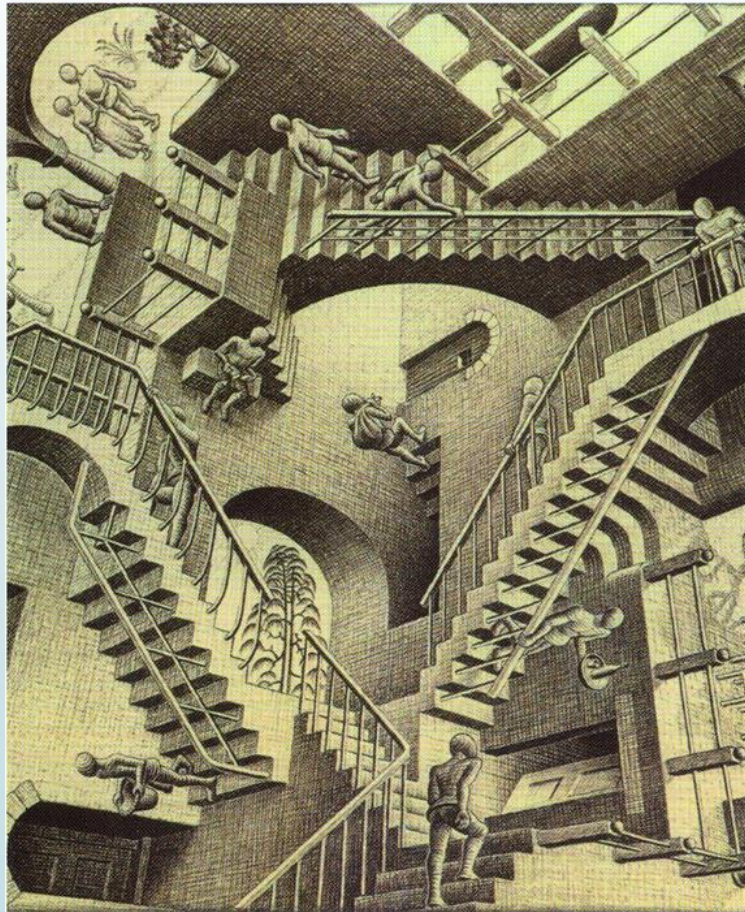

Ilustracja autorska: ilustracja i tekst są dziełem jednego autora, co w specyficzny sposób projektuje odbiór, np. R. Kipling, *Takie sobie bajeczki dla małych dzieci* (przeł. S. Wyrzykowski, Wydawnictwo M. Arcta, wyd. 4: Warszawa 1928).

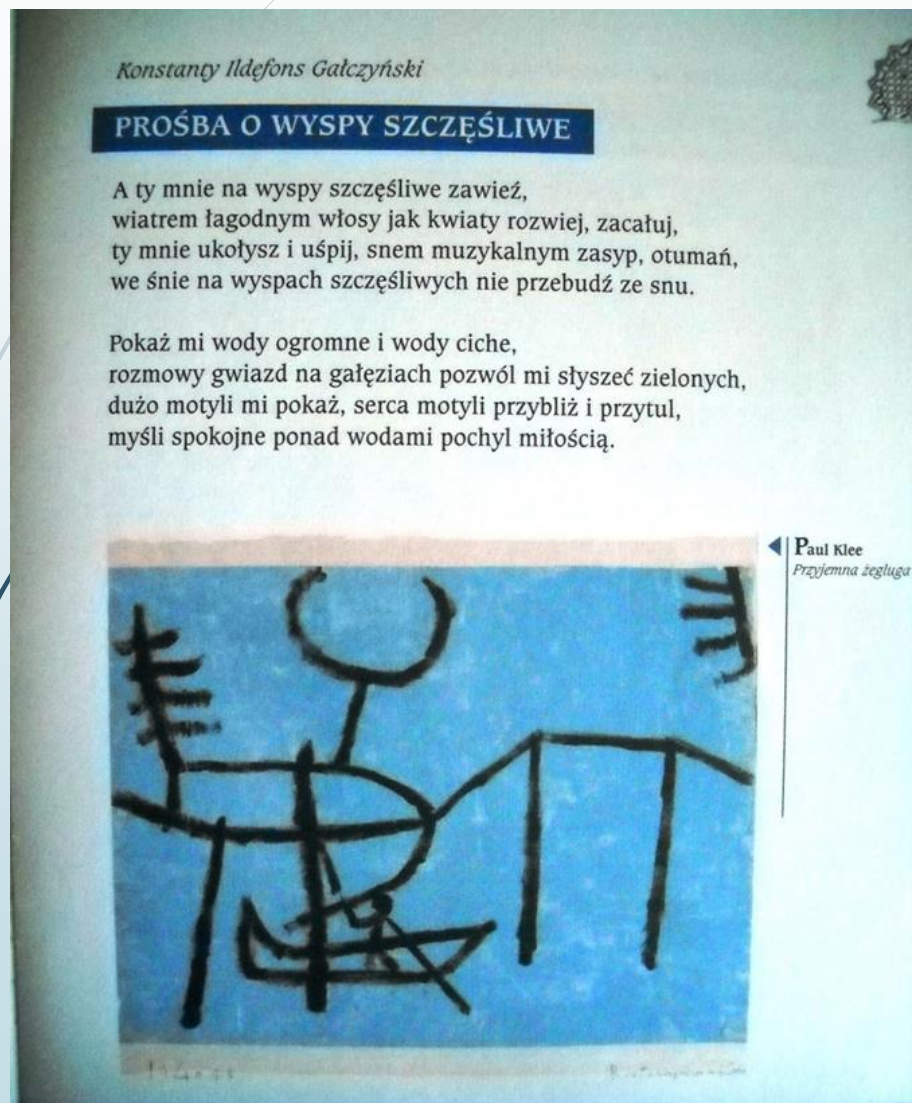
Oto wieloryb, szukający płotki, która się kryje pod progiem Równika. Płotka miała na imię Drobinka. Skryła się ona wśród korzeni wielkiego wodorostu, który krzewi się przed Drzwiami Równika. Narysowałem drzwi Równika. Są one zamknięte. Bywają one zawsze zamknięte, gdyż drzwi powinny być zamykane. Przedmiot, podobny do liny, co ciągnie się w poprzek, to Równik; zaś przedmioty, co wyglądają jak skały, to dwa olbrzymy, Moar i Koar, które utrzymują Równik w porządku. Oni to narysowali niewyraźne obrazki na Drzwiach Równika i wyrzeźbili poniżej nich kręte ryby. Ryby z dziobami nazywają się dziobatemi delfinami, zaś inne ryby z dziwacznymi głowami zowią się młotogłowemi ludojadami. Wieloryb znalazł płotkę dopiero wówczas, gdy ochłonął z gniewu, i znowu byli odtąd dobrymi przyjaciółmi.

Dodatek edytora: ilustracja jest dobrana przez autora podręcznika lub autora antologii poetyckiej, obraz nie został stworzony z myślą o utworze, pochodzi spoza jego kontekstu macierzystego i może poszerzać jego odczytanie lub zawężać (wszystko zależy od możliwości intelektualnych i technicznych). Ilustracje zastosowane w podręcznikach wobec *Utopii W. Szymborskiej* (zob. artykuł *Poetyka intersemiotyczna – literatura*).

Przekład intersemiotyczny: ilustracja jest obrazem inspirowanym przez lekturę lub obrazem dodanym do tekstu, ważna jest zasada zbieżności tekstu i obrazu na poziomie sensów metaforycznych. Ilustracja stanowi przekład treści ukrytych, wspiera interpretację, dopowiada i poszerza pole rozumienia. Jej walor dydaktyczny jest nie do przecenienia.

Obraz Paula Klee pozwoli uczniowi poszerzyć sens wiersza. Ten prosty, wręcz dziecięcy, styl rysunku sugeruje dziecięce myślenie. Ważne są także beztroška, sielankowość i spokój. Podmiot liryczny chce się znaleźć w krainie wolnej od zmartwień, a pełnej miłości. Czy dziecięce dzieło plastyczne (obraz stylizowany na ten styl) nie oddaje tego najlepiej? Pierwotne ludy, posługujące się prostym pismem i rysunkiem nie mierzą czasu, pojęcie określonej przestrzeni nie istnieje. Wolni od życia w określonej społeczności, otoczeni ideami przejawiają radość istnienia. Mieszkaniec świata, który identyfikuje się z nim, nie widzi jego granic. Niebo i woda może być zatem jednym.

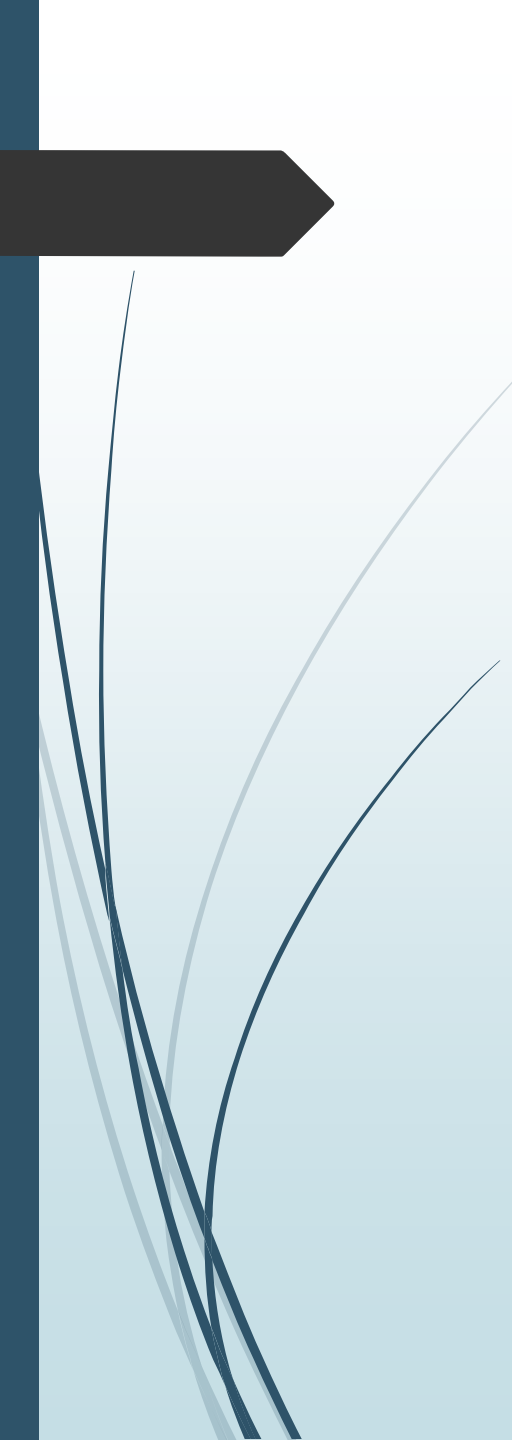
Czy jesteśmy w stanie cofnąć się do czasów dzieciństwa i pierwotnych odczuć? Z pewnością już to nie jest możliwe. Kraina wykreowana przez Gałczyńskiego również nie istnieje, a jeśli istniała – nie powróci.

Obraz odkrywa przed odbiorcą wiersza nierzeczywistość miejsca, do którego chce się udać osoba mówiąca. Niemożnością jest także dotarcie do harmonijnego świata. Stylizacja dziecięca uwypukla beztroškość, czułość i spokój. Można uznać *Przyjemną żeglugę* za rodzaj przekładu intersemiotycznego, ponieważ nie wyrażając tekstu wprost (konkretnie), naprowadza odbiorcę na zrozumienie sensu tekstu poetyckiego.

Dodatek edytora - ćwiczenia

- Obraz otwiera pole interpretacji tekstu, zwraca uwagę na ważne aspekty, stanowi wsparcie interpretacyjne
- Pomiędzy obrazem a tekstem dochodzi do dialogu
- W polu metaforycznym dochodzi do ciekawych operacji umysłowych...

Czesław Miłosz, *Obłoki* (tom *Trzy zimy*, 1935)

Obłoki, straszne moje obłoki,
jak bije serce, jaki żal i smutek ziemi,
chmury, obłoki białe i milczące,
patrzę na was o świcie oczami łez pełnemi
i wiem, że we mnie pycha, pożądanie
i okrucieństwo, i ziarno pogardy
dla snu martwego splatają posłanie,
a kłamstwa mego najpiękniejsze farby
zakryły prawdę. Wtedy spuszczam oczy
i czuję wicher, co przeze mnie wieje,
palący, suchy. O, jakże wy straszne
jesteście, stróże świata, obłoki! Niech zasną,
niech litościwa ogarnie mnie noc.

Beksiński czy Martin?

John Martin, Wielki dzień Jego gniewu (1852),
olej na płótnie, 196 × 303 cm, Tate Gallery,
Londyn

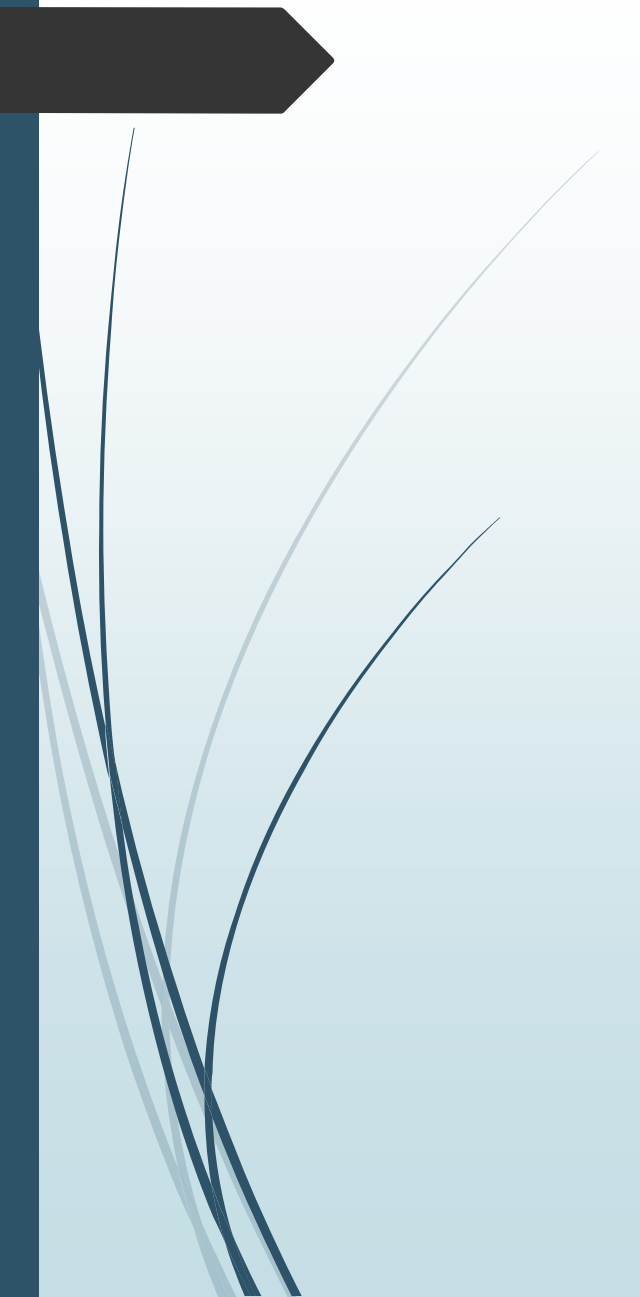
Zdzisław Beksiński, [obraz bez tytułu], 1979, olej na płycie laminowanej, 87 x 87 cm, Muzeum Historyczne w Sanoku.

John Martin, Wielki dzień Jego gniewu (1852), olej na płótnie, 196 × 303 cm, Tate Gallery, Londyn

Lucjan Rydel, Syreny, z cyklu Mitologie, cz.6, w: Poezje I, Warszawa 1899.

Morze, zielone morze w niezmiernej przestrzeni,
A nad niem księżyc mleczny w błękitnej przeźroczy;
Świetlisty nurt za nurtem z daleka się toczy
Śnieżny pianą, iskrzący błyskami promieni...

Od czarnych skał ku niebu wionął śpiew syreni —
Leżą na głazach, w księżyc wbiwszy łzawe oczy,
Na pierś dziewczęcą woda ścieka im z warkoczy,
Od bioder łuska rybia tęczowo się mieni.

Śpiewają. I pieśń leci, omdlewa i gnie się
Dziwna, smętna, cudowna, podobna ich ciałom:
Na dnie mórz urodzona w koralowym lesie...

— Nagle jedna wskazała poza skalny załom:
Żagiel, w dali, na mętym, srebrnym widnokresie —
Śpiewają... Żagiel płynie... płynie wprost — ku skałom!

Wyobraź sobie, że wydawca tomiku wierszy L. Rydla poprosił Ciebie o wybór najtrafniejszej ilustracji do wiersza *Syreny*, dając Ci do wyboru dwa obrazy: *Nec Mergitur* Ferdynanda Ruszczyca i *Morze* Władysława Ślewińskiego.

Ferdynand Ruszczyc, *Nec Mergitur*, 1904-1905, olej na płótnie, 204 x 221,
Państwowe Muzeum Sztuki w Wilnie

Prośba o wyspy szczęśliwe Konstanty Ildefons Gałczyński

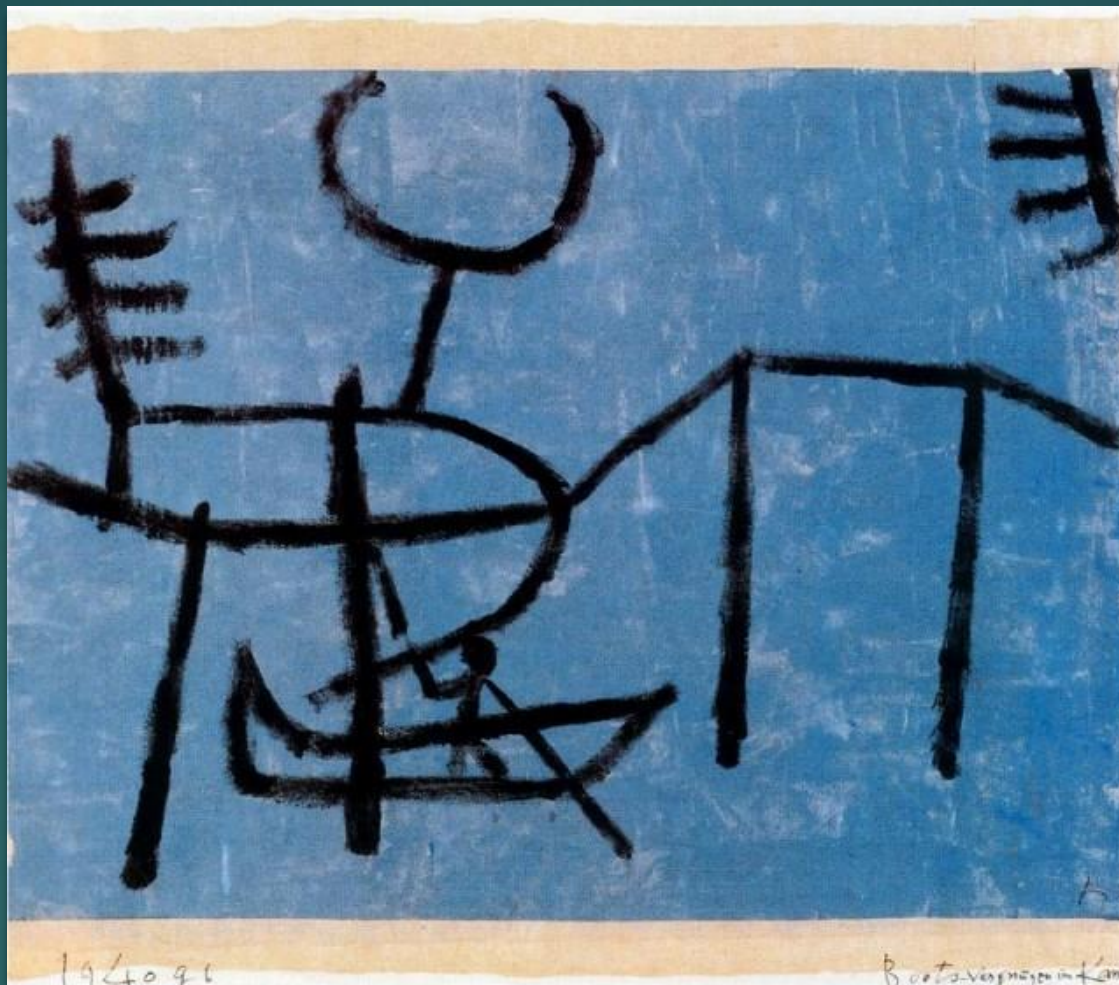
Prośba o wyspy szczęśliwe, muz.
Stanisław Syrewicz, śpiewa
Magda Umer

A ty mnie na wyspy szczęśliwe zawieź,
wiatrem łagodnym włosy jak kwiaty rozwieję, zacałuj,
ty mnie ukołysz i uśpij, snem muzykalnym zasyp, otumań,
we śnie na wyspach szczęśliwych nie przebudź ze snu.

Pokaż mi wody ogromne i wody ciche,
rozmowy gwiazd na gałęziach pozwól mi słyszeć zielonych,
dużo motyli mi pokaż, serca motyli przybliż i przytul,
myśli spokojne ponad wodami pochyl miłością.

A. Watteau, *Krajobraz z wodospadem*, 1714, olej na płótnie, Muzeum w Kałudze.

Paul Klee, *Przyjemna żegluga*, 1940, akwarela, 20 x 15, Centrum Paula Klee, Muzeum w Bernie.

Ilustracja jako klucz interpretacyjny do *Alicji w Krainie Czarów*

Potraktuj obie ilustracje jako dopełnienie rozdziału *Obłąkana herbatka*, przeł. Maciej Słomczyński

https://kupdf.net/download/alicia-w-krainie-czarow-lewis-carroll-somczyski_596d676fdc0d604a65a88e76_pdf

Lewis Carroll, Obłąkana herbatka,
w: *Przygody Alicji w Krainie Czarów* (1865)

► John Tenniel (1865)

► Salvador Dali (1969)

John Tenniel (1865)

Obłąkana herbatka, rysunek z cyklu 92 rycin, drzeworyt
bracia Dalziel

Propozycja ćwiczenia

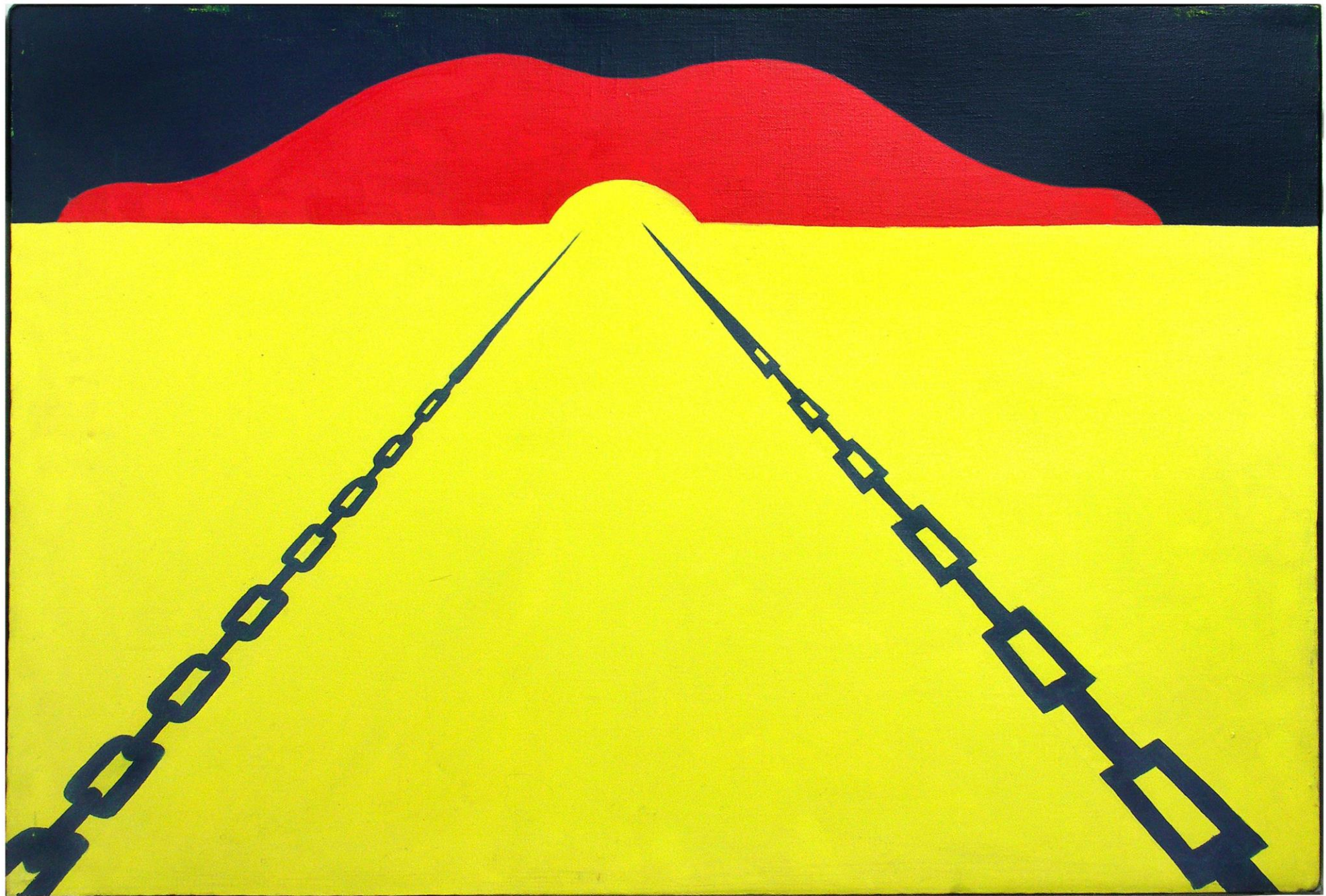
Potraktuj ilustrację Dalego jako rodzaj przekładu intersemiotycznego:

- *wynotuj z tekstu Carrolla pięć fragmentów odnoszących się do obrazu,*
- *napisz komentarz, jakie sensy powieści uruchamia ilustracja (możesz odwołać się do całej powieści) – 10 zdań.*

Salvador Dali (1969)

Przygody Alicji w Krainie Czarów, Obłąkana herbatka, 1969, sucha igła barwiona, heliograwiura barwna, papier zerpany, kremowy ze znakiem wodnym Chiffon De Mandeure.

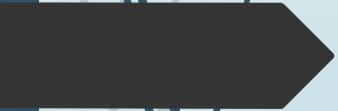
Przekład intersemiotyczny - ćwiczenia

Umysł, mechanizmy, estetyka

“

Roman Jakobson rozróżnił trzy możliwości przekładowe: przekład wewnątrzjęzykowy lub przereformowanie (*rewording*), przekład międzyjęzykowy lub przekład właściwy (*translationproper*) oraz przekład intersemiotyczny lub **transmutację (*transmutation*)**.

”

O językoznawczych aspektach przekładu [w:] W poszukiwaniu istoty języka: wybór pism, pod red. M. Mayenowej, Warszawa 1989, s. 373.

“

Przekład intersemiotyczny rozumiem jako przełożenie znaczeń komunikatu sformułowanego w jednym systemie semiotycznym w taki sposób, że dzięki wyborowi najodpowiedniejszych znaków z innego systemu znakowego i najodpowiedniejszej ich kombinacji otrzymać komunikat, którego znaczenia są zbieżne ze znaczeniami komunikatu przekładanego .

”

Maryla Hopfinger, Intersemiotyczne podstawy adaptacji filmowej, „Studia Estetyczne” 1969, nr 6.

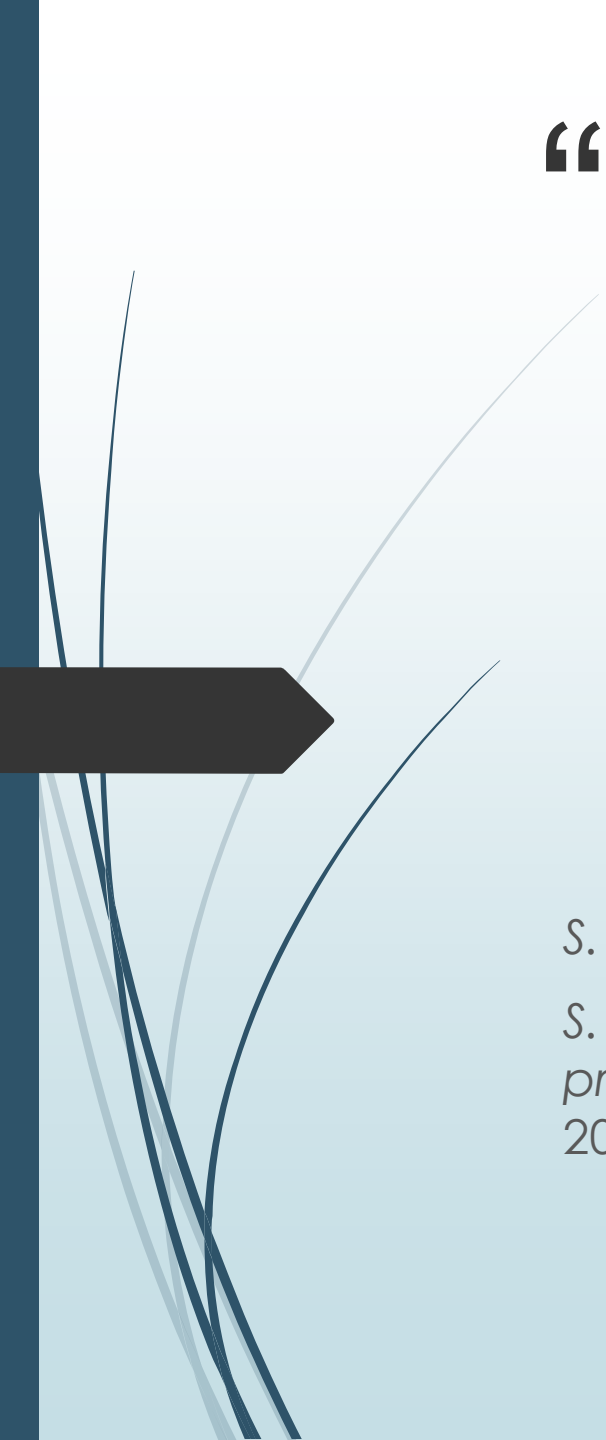
Nie wszystko jest przekładalne: nieprzekładalny jest poziom elementów znaczących, częściowo przekładalny jest poziom „znaczone – znaczące”; przekładalne są dopiero elementy „znaczonego”.

“

Mechanizmy przekładu artystycznego:
amplifikacja (rozszerzenie elementu),
redukcja (pominięcie elementu),
immutacja (przestawienie elementów),
substytucja (podstawienie, wymiana elementów).

”

E. Balcerzan, Poetyka przekładu artystycznego, [w:] tegoż, Oprócz głosu. Szkice krytyczno-literackie, PIW, Warszawa 1971.

“

Jeśli przyjmujemy założenia semiotyki, to nie ma teoretycznych uzasadnień <<nieprzekładalności>>.

Ani teoria znaków ikonicznych, ani praktyka malarska nie wykluczają metafor. Metafora może istnieć (i istnieje!) w warstwie przedmiotowej obrazu, gdy jest spełniony jeden zasadniczy warunek: osłabienie funkcji oznaczającej przedmiotów przedstawionych.

”

S. Wyśtouch, Wizualność metafor;

S. Wyśtouch, Ekfrazja czy przekład intersemiotyczny? [w:] Od tematu do rematu: przechadzki z Balcerzanem, pod red. T. Mizerkiewicza i A. Stankowskiej, Poznań 2007, s. 492.

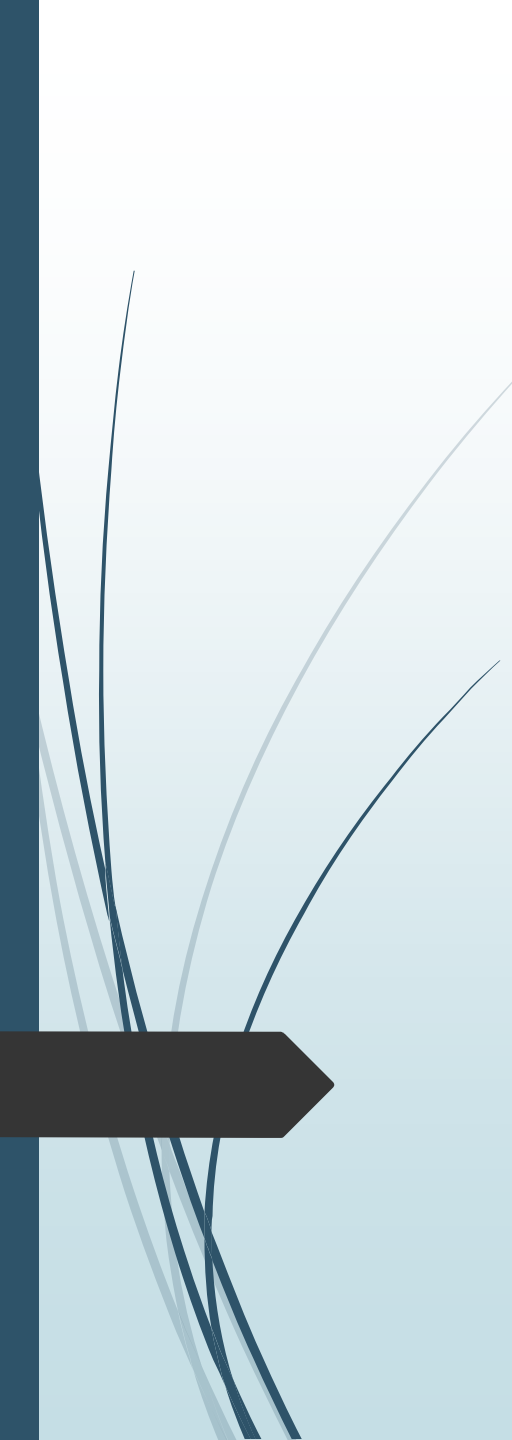
“

Opowiadając się za „kulturową teorią adaptacji”, wyodrębnił w jej obrębie siedem podstawowych operacji semantycznych:

1. Substytucja (ekwiwalencja, zamiana, transmutacja, podstawienie),
2. Redukcja (detrakcja, odjęcie, usunięcie),
3. Addycja (adiekcja, dodanie, dorzucenie),
4. Amplifikacja (wzmocnienie, podkreślenie, zaakcentowanie),
5. Inwersja (przestawienie),
6. Transakcentacja (przeniesienie akcentu ważności),
7. Kompresja (kondensacja struktury pierwowzoru) .

”

M. Henrykowski, Adaptacja jako przekład intersemiotyczny, „Przestrzenie Teorii” 2013, nr 20, s. 179.

“Intersemiotyczność i intermedialność odnoszą się do relacji w świecie semiosfery, gdy sztuki zachowują swoją samodzielność znaczeniową, gdy przedstawienia werbalne i plastyczne funkcjonują jak teksty korespondujące ze sobą i spotykające się okazjonalnie.
Z uwagi na funkcjonowanie metafory bardziej owocne jest zjawisko transsemiotyczności, gdy sztuki w toku kształtowania się znaczenia tracą swą niezależność semiotyczną, a powstała w ten sposób metafora transsemiotyczna (np. obraz zespolony ze słowem w plakacie) pozwala odbiorcy na równoczesne angażowanie emocji i intelektu.”

E. Szczęsna, Wprowadzenie do poetyki intersemiotycznej, [w:] Intersemiotyczność. Literatura wobec innych sztuk (i odwrotnie), red. Stanisław Balbus, Andrzej Hejmej, Jakub Niedźwiedź, Universitas, Kraków 2004, s. 33.

Ilustracje uczniowskie
do wiersza B. Leśmiana *W malinowym
chruśniaku*

Od konkretyzacji po przekład intersemiotyczny

Pytanie o kryteria oceny

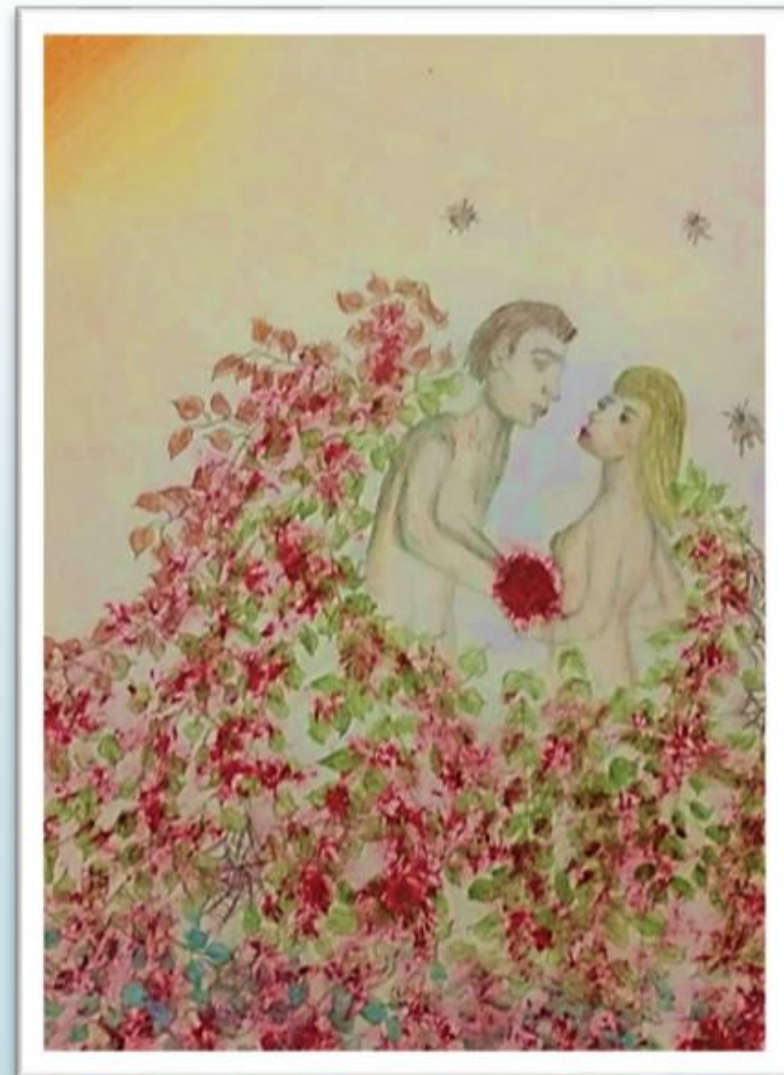
Wierność wobec tekstu (jego symulacja) i przekształcenie (transformacja)

Różne poziomy przekładalności...

Na czym polegają transformacje?

Opracowania:

- Kaniewska Bogumiła, O ważności obrazków, czyli ilustracja w książce dziecięcej, [w:] Literatura w kręgu sztuki. Tematy – konteksty – medialne transformacje, red. S. Wyśtouch i B. Przymuszała, Poznań 2016.
- Wyśtouch Seweryna, Literatura a sztuki wizualne, Warszawa 1994.
- Grodecka Aneta, Poetyka intersemiotyczna a dydaktyka literatury, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Poetica” 2017, nr 5, s. 48-61; <http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.ojs-nameld-8e0e63aa-00d0-3d17-be3c-2423d246a09a-year-2017-volume-5-article-4151>.
- Zienkiewicz-Franczak Ewa, *Przekład intersemiotyczny w edukacji polonistycznej*, praca doktorska pod kier. A. Grodeckiej, Poznań 2018.